

ОДЕСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

імені І.І.Мечникова

на правах рукопису

КОВАЛЬЧУК Людмила Юр'ївна

СИНОНІМІЯ ТЕРМІНІВ У РОСІЙСЬКОМУ УСНОМУ
НАУКОВОМУ МОВЛЕННІ

Спеціальність ІО.02.01 – російська мова

А В Т О Р Е Ф Е Р А Т

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата філологічних наук

Одеса – 1993

№ 27.369

Робота виконана в Одеському державному університеті імені І.І.Мечникова

ЛНБ України ім.В.Стефаника

00483531 (O)

Науковий керівник: кандидат філологічних наук, доцент
Іщенко Дмитро Семенович

Офіційні опоненти: доктор філологічних наук, професор
Пономаренко Лілія Олександрівна
кандидат філологічних наук, доцент
Кірко Світлана Михайлівна

Провідна установа: Прикарпатський університет імені В.С.Стефаника

Захист відбудеться 10 червня 1993 р. на засіданні спеціалізованої вченої ради К 068.24.08. з філологічних наук в Одеському державному університеті /270058, м.Одеса, Французький бульвар, 24/26, ауд. ІЗО/.

З дисертацією можна ознайомитись у науковій бібліотеці Одеського університету.

Автореферат розіслано 4 травня 1993 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради
доцент

Тхор Н.М.

Функціональне дослідження термінології на сучасному етапі розвитку різних галузей науково-технічного знання здається важливим як в теоретичному, так і в практичному плані. В період стрімкого збільшення об'єму науково-технічної інформації, який обумовлює закономірну появу значної кількості нових термінологічних одиниць, створення впорядкованої термінології є завданням першорядної важливості, що виходить за межі національного і набуває міжнародного характеру. В той же час численні невирішені питання, пов'язані з вимогами до терміна, що функціонує в мовленні, продовжують залишатися гостро дискусійними й актуальними. Зокрема, значна кількість синонімічних термінів, які виявляються термінологічними системами в умовах їх природного функціонування, обумовлює необхідність глибокого і всебічного аналізу явища синонімії термінів, а також комплексного дослідження лінгвістичних та екстралінгвістичних причин виникнення синонімічних термінів та їх паралельного вживання в мовленні. Однак в цій області зроблено поки вкрай недостатньо, особливо в плані дослідження функціонування синонімічних термінів у мовленні. Увага дослідників, які тією чи іншою мірою торкаються проблеми синонімії термінів, обмежується розглядом окремих, спеціально підібраних груп /В.П.Даниленко, В.М.Лейчик, В.М.Турчін, С.П.Худолєва/. Реальне "життя" синонімічних термінів у мовленні лишається поза полем зору лінгвістів і являє собою практично неторкану галузь.

Актуальність теми дослідження визначена нерозробленістю теорії синонімії термінів, а також необхідністю вивчення закономірностей, характеру, специфіки, екстралінгвістичної зумовленості вживання синонімічних термінів саме в мовленні, в сфері їх реального функціонування. Це дозволить дати відповіді на численні дискусійні теоретичні питання, пов'язані із синонімією термінів, і уточнити основні характеристики терміна як лексичної

одиниці і як визначення спеціального поняття.

Головна мета дослідження полягає у виявленні специфічних особливостей синонімічних термінів, що проявляються в реальних умовах їх мовленнєвого функціонування. Досягнення поставленої мети передбачає вирішення ряду окремих завдань:

- вичленування семантично співвідносних термінів із загального об'єму текстів учбових лекцій;
- визначення мовних /системних/ і мовленнєвих /контекстуально обумовлених/ синонімічних зв'язків між співвідносними термінами;
- виявлення специфіки мовної і мовленнєвої синонімії термінів;
- дослідження основних джерел виникнення мовних і мовленнєвих терміносинонімів, які обумовлюють формування синонімічних рядів /СР/ різних типів;
- вичення ролі внутрішньої форми у взаємозв'язках синонімічних термінів;
- виявлення особливостей функціонування різних видів терміносинонімів і визначення їх функцій в семантичній та стилістичній організації усного наукового мовлення /УНМ/.

Предмет дослідження складають особливості ядця синонімії термінів в сфері усно-мовленнєвого функціонування.

Матеріалом дослідження стали дані, що були отримані в ході аналізу текстів учбових лекцій - 602 СР мовних терміносинонімів і 1850 СР контекстуально-мовленнєвих терміносинонімів. Джерелом матеріалу, який підлягає аналізу, стали 90 записаних в природних умовах пред'явлення на магнітну плівку і розшифрованих учбових лекцій, які були прочитані викладачами Одеського політехнічного інституту та Одеського електротехнічного інституту зв'язку, що складало 180 академічних годин звучання. Для запису лекцій було

вибрано такі науково-технічні дисципліни: фізика, хімія, математика, технологія машинобудування, гідравліка та гідропривід, матеріалознавство, обчислювальна техніка, вантажопідійомні машини, ріжучі інструменти та інструментальне обладнання, тепломасообмін, верстатобудування, електронні та квантові прилади, теорія передачі сигналів, теорія антенних підсилювачів, теорія електричних лінійних ланцюгів. Залучення великої кількості інформантів дозволило уникнути впливу індивідуально-стилістичних особливостей мовлення на вживання синонімічних термінів.

Методика дослідження підпорядкована його основним завданням і має комплексний характер. Основним методом лінгвістичного дослідження став описовий індуктивний метод, що спирається на спостереження, аналіз, класифікацію окремих фактів з метою їх подальшого синтезу і узагальнення. В дослідженні використовувались також компонентний, дистрибутивний, контекстуально-ситуативний методи, елементи статистичного підрахунку, метод співставлення, метод дефініцій, метод логічних теорем, метод матричного накладення характеристик загальнозмовних синонімів на терміносиноніми. Для уточнення матеріалу необхідно було включити як окремих метод роботи з інформантами, компетентними в тій чи іншій галузі науково-технічного знання.

На захист виносяться такі положення:

1. Явище синонімії в галузі термінологічної лексики характеризується особливостями, обумовленими специфікою значення терміна.

2. Синонімічні зв'язки між семантично співвідносними термінами різні з точки зору їх приналежності до мови і мовлення або тільки до мовлення.

3. Відмінності між синонімічними термінами, що пов'язані з характером їх внутрішніх форм, можуть набувати функціональної цінності й підтримувати співіснування синонімічних термінів

в терміносистемі.

4. Терміни, що не є синонімами в мові, за певних умов можуть встановлювати синонімічні відношення в мовленні.

5. Вживання терміносинонімів в потоці УНМ підпорядковано принципу комунікативної доцільності.

Наукова новизна роботи полягає в тому, що:

- вперше проведене спеціальне монографічне дослідження явища синонімії термінів, причому специфіка даного явища досліджувалась при розмежуванні двох рівнів семантичної еквівалентності термінів - мовного і контекстуально-мовленнєвого;

- розглянуто особливості функціонального варіювання синонімічних термінів в сфері усно-мовленнєвої комунікації;

- проаналізовано роль внутрішньої форми у виникненні терміносинонімів, взаємозв'язках між ними та її вплив на вживання синонімічних термінів в УНМ;

- в процесі даного дослідження аналізу було піддано не окрему терміносистему якоїсь субмови науки й техніки, а термінологічну лексику в цілому як певного роду пласт поза залежністю від учбово-наукової тематики лекції.

Теоретичне значення проведеного дослідження полягає в розробці такої актуальної для сучасного термінознавства проблеми, як синонімія термінів; у виявленні основних джерел цього явища; дослідженні комунікативно-функціональної обумовленості паралельного функціонування терміносинонімів в УНМ; в постановці і дослідженні проблеми, пов'язаної з контекстуально-мовленнєвою синонімізацією термінів.

Практична цінність дисертації полягає в тому, що результати проведеного дослідження можуть бути використані для розробки загальної теорії синонімів, для вирішення деяких питань семасіології, в лексикографічній практиці при складанні терміноло-

гічних словників, в практиці викладання російської мови як іноземної при навчанні мові спеціальності. Окремі положення і висновки можуть бути використані в вузівських спецкурсах з лексикології та культури усного мовлення. Матеріали дослідження можуть стати в пригоді викладачам вузів в процесі підготовки до читання лекцій, оскільки торкаються питань адекватної передачі і сприйняття наукової інформації, важливих для вирішення завдань навчання і викладання.

Апробація роботи. Основні положення дисертації знайшли відображення в повідомленнях на засіданнях кафедри російської мови Одеського державного університету, а також у доповідях на конференціях: Першій обласній науково-практичній конференції "Ефективні форми роботи з мови та літератури в учбовій аудиторії" /Одеса, 1990/; Всесоюзній міжвузівській конференції "Удосконалення процесів навчання та виховання іноземних студентів на підготовчих факультетах вузів СРСР" /Іркутськ, 1991/; науково-методичній міжвузівській конференції "методичні основи оволодіння іншомовною учбовою інформацією. Принципи самоорганізації в навчанні" /Одеса, 1992/. За матеріалами дослідження є 4 публікації.

Структуру і композицію роботи визначили її цілі та завдання: дисертація складається із вступу, трьох розділів, висновків, списку використаної літератури та додатку.

Зміст роботи

У вступі обґрунтовується вибір теми, її актуальність, формулюється мета і завдання дослідження, розкриваються наукова новизна дисертації, її теоретичне і практичне значення, характеризуються матеріали і методи дослідження.

У першій главі "Усне наукове мовлення як особливий об'єкт

функціонально-стилістичного дослідження" визначається статус УНМ, виявляються специфічні риси досліджуваних термінів.

УНМ являє собою одну із форм існування наукового функціонального стилю мовлення. До недавнього часу предметом лінгвістичних досліджень була лише письмова форма наукового стилю, котра одна й кваліфікувалась як функціональний стиль наукового мовлення. Усна сфера функціонування наукового мовлення взагалі не виділялась. УНМ ототожнювалось з писемним. Лише в останній час в дослідженнях О.А.Лаптевої, Н.М.Разинкіної, Т.Е.Акішиної УНМ вичленяється як окрема галузь усно-розмовного різновиду наукового стилю.

УНМ як усний різновид наукового стилю має як загальні для всього функціонального стилю ознаки /логічність, об'єктивність, точність, однозначність, відсутність, образності, емоційності/, так і специфічні особливості, що є наслідком усної форми функціонування і що проявляється на різних мовних рівнях. Характер УНМ обумовлений дією двох протилежних тенденцій. Одна з них, яка обумовлена науковим змістом мовлення і орієнтацією на інтелектуалізовану сферу спілкування, зближує УНМ з писемним науковим мовленням і проявляється у використанні засобів кодифікованої літературної мови. Усна ж форма функціонування, яка передбачає в межах заданої теми вільну творчість мовця, зближує УНМ з усно-розмовним різновидом сучасної літературної мови і проявляється у використанні елементів усного спонтанного мовлення.

Обслуговуючи одну з найважливіших сфер науково-пізнавальної діяльності - сферу навчання і освіти, - УНМ функціонує в межах учбово-наукового підстилю в жанрі учбової лекції, де до притаманних йому загальностильових ознак приєднує ознаки підстильові та жанрові, обумовлені відповідною ситуацією спілкування і характерними для цієї ситуації цілями й завданнями. Ціль комунікації

в умовах учбової лекції полягає в тому, що активний комунікатор, тобто лектор, орієнтується на рівень загальнотеоретичної та спеціальної підготовки пасивних учасників комунікації /студентів/, прагне до викладу необхідного об'єму наукової інформації в гранично доступній формі і найбільш економічним шляхом. Звідси й своєрідність у виборі та використанні мовних засобів різних рівнів, у тому числі лексичного: із системи мови вибираються саме ті лексичні одиниці, котрі за своєю природою здатні найкращим способом забезпечити досягнення цілей в кожному конкретному випадку.

Найбільш значущою частиною лексики УНМ, як і наукового стилю в цілому, є терміни. Складаючи ядро стилю, дані одиниці надають науковому мовленню те своєрідне забарвлення, яке дозволяє його вільно виділяти в ряду інших функціонально-стильових різновидів мовлення.

Питання про лінгвістичну сутність терміна присвячено значну кількість лінгвістичних досліджень, що відзеркалюють різні точки зору на проблеми природи та властивостей термінологічних одиниць /Г.О.Винокур, В.П.Даниленко, Л.О.Кутіна, Б.М.Головін, Р.Г.Піотровський, В.М.Лейчик та ін./. Вихідним положенням даного дослідження править думка Г.О.Винокура про те, що терміни - це не особливі слова, а слова "в особливій функції", функції визначення спеціального поняття. Специфіка виконуваної функції обумовлює такі особливості значення терміна, як дефінітивність, конвенціональність, системність, ідіоматичність, стилістична нейтральність, відсутність експресії. У зв'язку з тим, що всі особливості значення терміна обумовлені характером виконуваної ним функції, при його визначенні ми обмежуватимемося вказівкою на цей факт: науково-технічний термін являє собою слово або сполучення слів, що визначають поняття спеціальної галузі знання,

Як одну з вимог, що пред'являються до "ідеального" терміна, термінологи висувають вимогу відсутності синонімів. Здавалося б, в цій сфері, де найменування утворюються штучно і часто стають предметом обговорення і вибору, реалізацій даної вимоги легко досягти. Однак в реальності спостерігаємо регулярне порушення даної вимоги: в умовах природного функціонування в науковому мовленні термінологічні системи різних галузей наукового знання демонструють численні приклади синонімії термінів. Дана обставина обумовлена опором мовного матеріалу, що підпорядковується вимогам загальномовної парадигматики. Як частина загальнолітературної лексики, термінологія не може відокремлюватись від законів і процесів її розвитку і функціонування. Тому і в термінології мають місце всі лексико-семантичні процеси, в тому числі й синонімія, але зі своїми специфічними рисами реалізації даних процесів.

Аналіз семантичної співвідносності термінів, які функціонують в УНМ, свідчать про те, що поряд з терміносинонімами як фактами мови тієї чи іншої галузі знання, зв'язок між котрими закріплено традицією наукового вживання і зафіксовано лексикографічними джерелами, в УНМ виявляються факти чисто мовленнєвого ототожнення термінів. Дана обставина потребує розмежування двох рівнів семантичної еквівалентності термінів - мовного і контекстуально-мовленнєвого і дозволяє говорити про мовну та контекстуально-мовленнєву синонімію термінів.

Синонімія термінів в обох формах свого існування специфічна у порівнянні з аналогічними явищами в загальній мові. Її специфіка обумовлена особливостями лексичного значення терміна, котре вичерпується змістом вираженого наукового поняття /інтенціоналом/ і не включає периферійні семантичні компоненти /імплікаціонал/.

У другій главі "Мовна синонімія термінів в усному науковому мовленні" досліджуються функціонуючі в УНМ терміни, синонімічний зв'язок між котрими склався на мовному рівні і закріпився певною традицією наукового вживання. Мовні термінологічні синоніми, що визначають одне й те ж спеціальне поняття в рамках відповідної терміносистеми, мають тотожні значення /спільна словарна дефініція/ і не визначають характерних для загальномовних лексичних синонімів семантичних, стилістичних і емоційно-експресивних відтінків та співзначень. Семантична тотожність синонімічних термінів обумовлює їх рівноправне становище в складі СР і повну взаємозаміну в науковому контексті.

Основна і єдина різниця між терміносинонімами, що виражають одне й те ж поняття, зв'язана зі способом представлення і визначення цього поняття, тобто з характером їхніх внутрішніх форм. Внутрішню форму ми розуміємо як образ одного або кількох ознак вираженого терміном наукового поняття, викликаний і зафіксований в пам'яті носія мови морфемною структурою цього терміна. Відмінності внутрішніх форм семантично тотожних термінів обумовлені існуванням різних джерел появи даних одиниць.

В процесі аналізу складу рядів, що формуються функціонуючими в УНМ синонімічними термінами, було виявлено такі джерела мовної синонімії термінів:

1. Спеціалізація слів загальної мови, що ґрунтується на:
а/ метафоричному переносі /дырка - вакантный электронный уровень, усн - нитевидные кристаллы/; б/ метонімічному переносі /разрыв - дизъюнктивное нарушение, добавка - примесь/; в/ звуженні значення /свет - видимое излучение, лучистость - энергетическая яркость/.

2. Запозиченність іншомовних термінів російською мовою наука:
а/ пряме запозичення значення і матеріальної форми /резистор -

сопротивление, бит - двоичная единица/; б/ калькування: σ_1 / лексичне: σ_1^I / словотвірне /авторотація - самовращение/; σ_1^2 / семантичне /хэнд - рука/; σ_2 / фразеологічне /скин-ефект - поверхностный эффект/.

3. Використання інтернаціонального лексичного і словотвірного фонду /детерминант - определитель, декатрон - газоразрядная счетная машина/.

4. Скорочення формальної структури тесміна, яке обумовлює виникнення так званого "короткого варіанта терміна", що є самостійним знаком наукового поняття, контекстуально не зв'язаним зі своїм прототипом: а/ лексичне скорочення: a_1 / еліпсис /закон сохранения и превращения энергии - закон сохранения энергии, бесконечный ряд - ряд/; a_2 / метонімія /плотность нейтронного потока - нейтронный поток, степень уковки - уковка, энергия поступательного движения - поступательная энергия/; a_3 / заміна словосполучення словом, співвіднесенням за вивідною основою з одним із компонентів вихідного словосполучення /реверсивный механизм - реверс, трансураниевые элементы - трансураны/; б/ словотвірне скорочення: σ_1 / субстантивация /переменная величина - переменная, прямая линия - прямая/; σ_2 / афіксація /теплообменный аппарат - теплообменник, дифференцирующее устройство - дифференциатор/; σ_3 / аббревіація /полевой транзистор - ПТ, высокочастотный диод - ВЧ-диод, система "Генератор - двигатель" - система ГД, герметический контакт - геркон, цикловая диаграмма - циклограмма/; σ_4 / словоскладання /нитраты целлюлозы - нитроцеллюлоза, термическая диффузия - термодиффузия/; в/ скорочення засобами символіки /дырочная область - p-область, электрический захват - и-захват/.

5. Сланімія словотвірних афіксів, яка обумовлює виникнення однокорених терміносинонімів /биполь - диполь, шабрение - шабровка/.

6. Невідповідність внутрішньої форми терміна змістові вираженого ним наукового поняття, яка обумовлює пошук більш точного визначення /вольтамперная характеристика - анодная характеристика/.

7. Наявність різних шкіл та напрямків, що користуються різними концептами при визначенні одного й того ж поняття /кенотрони - выпрямительные диоды/.

При співставленні внутрішніх форм синонімічних термінів, що функціонують в УНМ, виявляються три типи СР:

1. СР, що структуруються немотивованими термінами - 0,33% /дильны - эндсы, поль - перч /.

2. СР, що формуються мотивованими і немотивованими термінами - 5,48% /спредер - борторасширитель, бридер - реактор-размножитель/.

3. СР, що містять мотивовані терміни - 94,19%. Аналіз СР цього типу свідчить про те, що синонімічні терміни, які структурують дані ряди, розрізняються за ступенем співпадання /неспівпадання предметно-понятійного змісту, відзеркаленого в їхніх внутрішніх формах. В межах цього типу СР виділяються такі підтипи: а/ СР, що структуруються різноозначованими найменуваннями /математическое ожидание - среднее значение, теорема Рэлея - принцип взаимности реакций/; б/ СР, що структуруються термінами з частковим співпаданням диференційних ознак змісту наукового поняття: σ_1 / СР, що структуруються термінами з різними специфічними ознаками наукового поняття /кинетический момент - момент импульса, центр инерции - центр масс/; σ_2 / СР, що структуруються термінами з різними категоріальними ознаками поняття /магнитная вязкость - магнитное последствие, синхронная скорость - синхронная частота вращения/; в/ СР, що формуються одноозначованими термінами /антиокислитель - противокислитель, теплоизоляция - термоизоляция/; до даного підтипу ми відносимо також СР, що структуруються терміном та його

"коротким варіантом", відмінності між котрими зв'язані з різним ступенем експліцитності одних і тих же ознак.

Особливу роль у взаємовідносинах між синонімічними термінами відіграє внутрішня форма, оскільки відмінності в способі представлення і визначення одного й того ж поняття можуть набувати певної функціональної цінності і підтримувати співіснування синонімів в терміносистемі. Адже термін не може одночасно відповідати всім вимогам, що пред'являються до нього: бути точним і в той же час коротким, не викликати асоціацій і мати прозору, орієнтовану на зміст поняття внутрішню форму і, окрім того, бути продуктивним у словотвірному відношенні. На ґрунті протиріч, що пред'являються до терміна, в мові науки утворюються і паралельно функціонують різні назви для одних і тих же понять, які мають неоднакову функціональну цінність і тому взаємно доповнюють одно одне.

Аналіз функціонування терміносинонімів в УНМ свідчить про те, що вживання даних одиниць являє собою процес, котрий в основному регулюється і контролюється і котрий підпорядкований цілям і завданням даної форми комунікації. Вживання терміносинонімів засновано поперш усе на використанні функціональних відмінностей між синонімічними термінами, зв'язаних з характером їх внутрішніх форм: відмінності в способі представлення і визначення поняття використовуються у відповідності з умовами застосування цього поняття. Отже, функціональна цінність терміносинонімів реалізується в мовленні, в межах якого дані одиниці реалізують семантичні функції уточнення і заміщення.

Більш важливою для синонімічних термінів є функція уточнення, що реалізується при контактному вживанні в межах одного висловлювання. Вживання терміносинонімів в даній функції ґрунтується на тому, що при співвіднесеності з одним і тим же поняттям

терміносиноніми можуть називати це поняття на підставі різних ознак, або одні й ті ж ознаки відзеркалювати з різним ступенем експліцитності. Крім того, наведення тих чи інших ознак поняття виявляється доцільним чи необхідним за умовами мовлення.

Функцію заміщення терміносиноніми реалізують при дистантному вживанні у висловлюваннях, що змінюють одно одне, забезпечуючи смислову й структурну зв'язність мовленнєвої послідовності. Використання терміносинонімів в даній функції знімає монотонність мовлення при неодноразовому згадуванні одного й того ж об'єкту, не викликаючи переключення інформації або її втрат. УНМ залишається мовленням, і йому не чужі історично вироблені прийоми психологічного впливу на слухача. Вживання терміносинонімів в функції заміщення відбувається також під дією принципу мовної економії, згідно з яким у мовленні реалізуються лише мовні форми, що оптимізують комунікацію.

Аналіз типових моделей застосування терміносинонімів в структурі УНМ дозволяє вважати, що комунікативні умови створюють цілу низку типових ситуацій, коли використання синонімічних термінологічних одиниць, які розрізняються способом представлення і визначення поняття, є доцільним і сприяє оптимальному розв'язанню комунікативних завдань.

Поряд із синонімами, яким властиві ті чи інші функціональні відзнаки, в структурі УНМ виявляються семантично співвіднесені терміни, дублетність котрих очевидна /идено-кумароновие смоли - кумаро-иденовие смоли, жидкий кристалл - кристаллическая жидкость, импрегнация - импрегнирование/. Поява подібних одиниць в мовленнєвому ланцюгу з'ясовується невіпорядкованістю відповідних терміносистем, яка відзеркалюється в мовленні лектора, але це є виправдане з точки зору адресата мовлення.

Третя глава "Контекстуально-мовленнєва синонімія термінів в

усному науковому мовленні" присвячено термінам, що не являють собою синоніми на рівні мови відповідної галузі знання, але вступають в синонімічні відношення на рівні мовлення.

Контекстуально-мовленнєві синонімічні терміни являють собою лексичні одиниці, які співвідносяться в межах певного мовленнєвого відрізка з одним і тим же науковим поняттям і, отже, виражають одне й те ж значення в межах даного мовленнєвого відрізка.

Особливості лексичного значення терміна накладають певні обмеження і на можливості контекстуально-мовленнєвого ототожнення термінів: основним і єдиним джерелом контекстуально-мовленнєвої синонімії термінів є гіпонімія. Синонімічні відношення, що регулярно встановлюються в процесі усно-мовленнєвого функціонування між термінами, котрі визначають різнооб'ємні поняття і знаходяться в межах своєї терміносистеми у гіпо-гіперонімічних взаємовідносинах, є закономірним проявом їхнього внутрішнього семантичного зв'язку. На відміну від мовних терміносинонімів дані одиниці посідають нерівноправне місце у складі формованого ними контекстуально-мовленнєвого синонімічного ряду /КСР/: домінанту КСР представлено визначенням наукового поняття, закріпленням за даним поняттям в системі мови відповідної галузі знання; інші члени КСР можуть бути представлені гіперонімами різних рангів по відношенню до терміна-домінанти.

Контекстуально-мовленнєва синонімізація термінів, котрі об'єднані гіпо-гіперонімічними зв'язками, відбувається на основі загальної семантичної співвіднесеності з одним і тим же контекстуальним референтом /науковим поняттям/ в межах певного контексту: В качестве вентиля электрического / с неуправляемым электрическим разрядом / здесь применяют динистор // Структура этого цнода / отметьте это / пэ эн пэ эн //. В наведеному відрізку мовлення первинне визначення референта представлено терміном дини-

стор, що є його постійним знаком у відповідній терміносистемі. В межах наведеного лінгвістичного контексту має місце повторне визначення того ж референта, представлене терміном з більш широким значенням: диод. В парадигматичному плані відношення між термінами диод і длинстор характеризуються як гіпо-гіперонімічні. В наведеному ж мовленнєвому відрізку, в синтагматиці вони модифікуються в синонімічні на підставі референційної співвіднесеності. Синонімічно активним є гіперонім: знаходячись в постпозиції по відношенню до гіпоніму, він включає в своє значення релевантні для даної ситуації ознаки гіпоніма і таким чином збуває своє значення. Отже, гіперонім набуває контекстуального значення, тотожного значенню гіпоніма в рамках даного мовленнєвого відрізку.

Контекстуальне значення гіперонімів різних рангів, в тому числі і нетермінологічного характеру /слова широкої семантики/, лежить в основі явища контекстуально-мовленнєвої синонімії в термінології. З'являючись у певному контексті і зникаючи за його межами, дане значення обумовлює ситуативний характер контекстуально-мовленнєвої синонімії термінів.

Основною функцією гіперонімів, котрі набули контекстуального значення, тотожного значенню гіпонімів, є функція заміщення. Дана функція реалізується при неодноразовому згадуванні в потоці мовлення об'єкту, який визначається гіпонімом. Подібне використання гіпероніма в значенні гіпоніма вносить лексичну різноманітність в структуру УНМ /виключається одноманітні повтори/, яка досягається без втрат наукової інформації. Замішувача функція гіперонімів доповнюється функцією текстоформування, об'єднання мовленнєвої послідовності УНМ в смислове ціле.

У висновках сформульовані основні підсумки дослідження синонімії термінів в сфері усно-мовленнєвої реалізації наукового стилю, які дозволяють розширити існуючі уявлення про термін.

уточнити його основні характеристики. Вивчення функціональної сторони явища синонімії термінів, реальної "поведінки" синонімічних визначень в мовленні свідчить про те, що синонімічне варіювання термінів є природним проявом їхнього мовленнєвого функціонування. Використання мовної та контекстуально-мовленнєвої термінологічної синоніміки в УНМ ґрунтується на комунікативній доцільності неоднакового визначення одного й того ж поняття в залежності від умов його застосування і знаходиться у повній відповідності з вимогами жанру, в межах якого УНМ функціонує.

Додаток містить список СР, що складають фактичний матеріал дослідження.

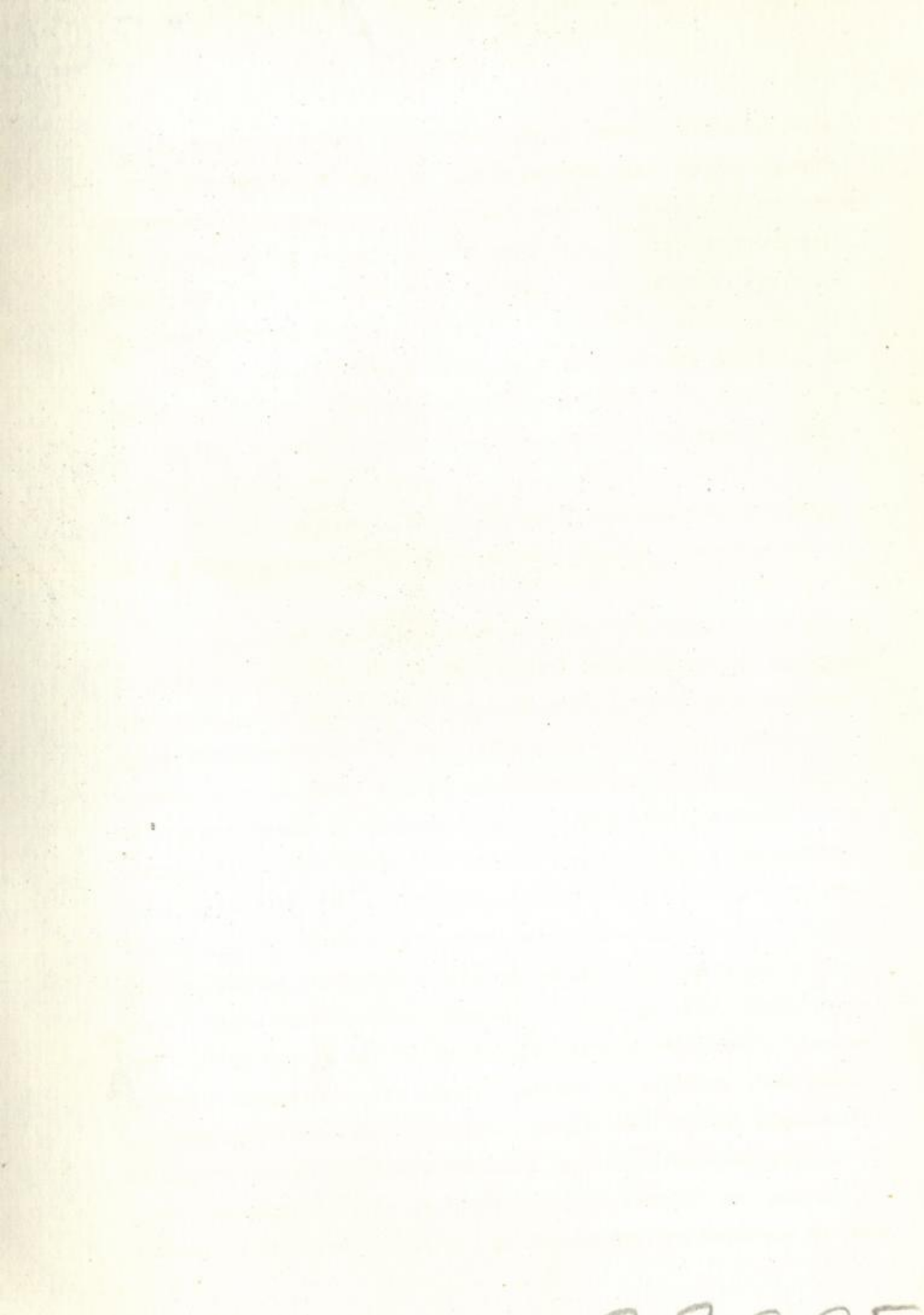
Основні положення дисертаційної роботи викладено в таких публікаціях:

1. Проблема отбора синонимов в процессе семантизации лексических единиц // Эффективные формы работы по языку и литературе в учебной аудитории: Тезисы первой областной научно-практической конференции. - Одесса, 1990. - с. 97-99.

2. Особенности функционирования синонимов в устном научном тексте / Одес. ун-т. - Одесса, 1990. Деп. в ИНИОН АН СССР Ю.07. 1990, № 42356. - 9 с.

3. Синонимы как особый объект в преподавании русского языка иностранным учащимся // Общие вопросы методики, психологии, лингвистики и организации обучения русскому языку иностранных учащихся / Одес. политехн. ин-т. - Одесса, 1990. Деп. в ОНИ НЛИ ВШ 27.09.1991, № 208/91. - с. 46-48.

4. О некоторых особенностях обучения терминологической лексике // Совершенствование процессов обучения и воспитания иностранных студентов на подготовительных факультетах вузов СССР: Тезисы Всесоюзной межвузовской конференции. - Иркутск, 1991. - с. 191-192.

AB 27.369